

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КАЛЬЦЕВА Світлана Іванівна

УДК 321.01

**СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ТРАДИЦІЙ
У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса - 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології Запорізького державного університету Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Бех Володимир Павлович,
Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова, проректор

доктор філософських наук, професор
Чередниченко Анатолій Павлович

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Лукашевич Микола Павлович,
Інститут підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України,
професор кафедри соціології і соціальної роботи;

кандидат політичних наук
Лясота Людмила Іванівна,
Одеський державний економічний університет,
доцент кафедри політології

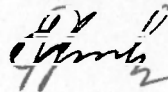
Провідна установа: Національний інститут стратегічних досліджень
при Адміністрації Президента України, відділ
політичних і гуманітарних досліджень, м. Київ

Захист відбудеться "16" травня 2004 року о 12 год. на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Одеській
національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса,
вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий "15" вересня 2004 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Єфтені Н.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена реформуванням владних структур, формуванням політичної системи суспільства, необхідністю розробки сучасних конструктивних програм будівництва майбутнього та його підстав. За роки радянської влади склалися певні традиції політичного життя. З розпадом Радянського Союзу багато з цих традицій припинили своє існування, з'явилася потреба в нових політичних традиціях. Питання про те, з яких культурних форм і моделей складатимуться їхні засади, видається принциповим, суттєвим. Україна, трансформуючи економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, культурні засади сучасного розвитку, ще не завершила пошук нових альтернатив, внаслідок чого опинилася в стані перехідних, соціально блукаючих суспільств. Не втратила актуальності проблема оптимальної моделі модернізації суспільства на основі синтезу попереднього досвіду соціальних досягнень із закономірними тенденціями світового розвитку.

Можна, наприклад, обґрунтовувати доцільність введення тих чи інших змін прагматичним посиленням на потребу врахування інтересів народу, або на приклади з міжнародної практики. При цьому виникає питання про адекватність цих змін існуючим політичним стандартам. Адже політичні традиції вельми важливий чинник, який впливає на менталітет певного народу і соціуму. Оскільки в них сконцентровані перевірені досвідом і закріплені соціальною спадщиною установки, переконання, моделі поведінки, то зрозуміло, чому весь політичний процес державного будівництва сприйматиметься краще, якщо засновуватиметься на традиційних формах.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми, що розроблялась протягом 1991-2003 рр. у Запорізькому державному університеті на замовлення Міністерства освіти і науки України: «Характер індивідуальних та групових духовних потреб у трудовому колективі та фактори оптимізації їх розвитку в умовах оновлення усіх сфер суспільного життя» (№ держреєстрації 01910041711), «Соціальний організм країни» (№ держреєстрації 0197U012793), «Онтогенез соціального організму країни» (№ держреєстрації 0100U001733).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є осмислення шляхом всебічного теоретико-методологічного та історичного аналізу ролі політичних традицій, їх сутності і місця в політичному процесі.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- проаналізувати політичні традиції як соціальний феномен, виявити основні шляхи їх формування і механізм їх функціонування;
- розглянути існуючі підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників до аналізу і вивчення політичних традицій;

- розкрити системний характер політичних традицій;
- визначити роль традицій у процесі розбудови держави, їх значення в процесі формування політичної культури суспільства;
- дослідити специфічність дії політичних традицій у процесі конституювання політичної системи сучасної України.

Об'єктом дослідження є процес передачі суспільно-політичної спадщини і роль традицій в цьому процесі.

Предметом дослідження є феномен політичної традиції як форми соціальної й культурної спадщини, яка передається з покоління в покоління і зберігається впродовж тривалого часу, як важливого складника структури політичної системи на етапах її становлення, функціонування й розвитку, а також специфіка їх прояву в процесі конституювання політичної системи сучасної України.

Методи дослідження визначалися складністю та багатогранністю прояву традицій у політичному процесі. Основною проблемою на шляху до реалізації мети і завдань дослідження виявилася розмитість поняття “політичні традиції” і те, в чому полягає специфіка виконуваних ними функцій в одній із найважливіших сфер життєдіяльності суспільства. Вилучений порівняльно-описовими методами в культурології й етнографії матеріал з проблеми традицій, представлений у роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників, після аналізу й узагальнення був екстрапольований у сферу політичних відносин. Системний підхід дозволив, по-перше, розглядати політичні традиції як цілісну систему із особливою логікою розвитку, і по-друге, аналізувати цілісну картину функціонування політичної системи. Структурно-функціональний метод використано для вивчення особливостей взаємодії традицій з елементами політичної культури, їх функціональних можливостей у політичному процесі.

Історичний метод відкрив можливість простежити еволюцію дефініції “політична традиція”, а також проаналізувати роль цього феномену на різних етапах розвитку української держави.

Знайшли місце в роботі і традиційні методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування. У вирішенні окремих конкретних питань враховувалися результати соціологічних досліджень, офіційні статистичні дані вітчизняної й зарубіжної періодики.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному, системному історико-теоретичному дослідженні проблеми місця та ролі традицій у політичному процесі. З огляду на отримані результати на захист виносяться такі положення:

- на основі різноманітних підходів до визначення сутності традицій виявлено особливості політичних традицій, їх роль та функції в політичному процесі;
- запропоновано типологію політичних традицій на основі таких властивостей, як зміст, соціальний носій, масштаб поширення, функціональна спрямованість;

- визначено і висвітлено основні етапи розвитку і генези політичних традицій;
- доведено, що традиції є самостійним, незалежним сегментом політичної системи і тісно пов'язані з політичною культурою, в процесі формування якої традиції взаємодіють з кожною з її підсистем; проаналізовано механізм цієї взаємодії;
- виявлено системні зв'язки традицій з іншими структурними елементами політичної культури і на цій підставі розкрито взаємозв'язки таких важливих категорій, як «стереотип-традиція», «цінність-традиція», «традиція-новація», «норма-традиція»;
- всебічно обгрунтовано тезу про наявність у сучасній Україні двох політичних субкультур, які слід враховувати в концепціях раціонального і ефективного національно-державного будівництва країни;
- встановлено доцільність плідного використання традицій в ідеологічному забезпеченні процесу конституювання політичної системи сучасної України.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки, зроблені у результаті дослідження, уможливають розширення теоретико-методологічного підґрунтя політичного процесу, проблеми політичних традицій, а також специфіки їх використання під час конституювання політичної системи України.

Авторські розробки, які стосуються місця традицій у політичному процесі, сприятимуть не тільки окресленню шляхів і перспектив формування сучасних політичних інституцій і норм політичної дії, але й комплексному, цілісному вивченню політичної культури України та політичного процесу в усіх гранях.

Висновки, що постали з дослідження, можуть бути використані спеціалістами з політології, викладачами як загального курсу політології, так і спецкурсів з проблем політичної культури, історії політичних вчень. Вони також мають цінність і в практичній роботі професійних політиків та політологів, які небайдужі до трансформаційних змін сучасної держави і впливають на її політичний процес.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, що містить отримані автором результати, які забезпечують рішення важливої теоретичної і теоретико-прикладної проблеми в рамках здійснених нових розробок в області політичних наук. У роботі не використовувалися ідеї і розробки, що належать співавтору Г. Мірошниченко, разом з якою було написано дві наукові статті. В статті „Традиційний аспект проблеми державотворення з поглядів В. Липинського і Д. Донцова” (Кальцева С.І., Мірошниченко Г.О.) [7] автором проведено порівняльний аналіз поглядів традицій процесу державотворення В. Липинського і Д. Донцова. В статті „До питання формування політичної еліти України” (Кальцева С.І., Мірошниченко Г.О.) [8] автором особисто визначено особливості української еліти як носія певних політичних традицій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри політичної соціології та права Одеської державної академії харчових технологій, кафедри політології, соціології і соціальної роботи Запорізького державного університету. Результати дослідження апробовані у доповідях та виступах на ряді наукових конференцій, зокрема: Республіканській науково-практичній конференції «Політика і влада» (Запоріжжя, 1993 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми сучасної політики та її здійснення» (Одеса, 1993 р.), Загальноукраїнській науково-практичній конференції «Менталітет та суперечності сучасного українського суспільства: політологічні, соціологічні, культурологічні аспекти» (Запоріжжя, 1994 р.), Міжнародній духовно-світській науково-практичній конференції «Аще возможно, будьте в мире со всеми...» (Римл. 12, 18) (Запоріжжя, 1997 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська еліта та її роль в державотворенні» (Київ, 2000 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особистість в розбудові відкритого демократичного суспільства» (Івано-Франківськ, 2000 р.). Фрагмент дослідження опубліковано як розділ «Традиції в політичній психології» навчального посібника «Політична культура: теорія та методика формування» (Київ-Одеса, 1993).

Основні ідеї і результати дисертаційного дослідження відображено автором у десяти публікаціях, серед яких – п'ять статей в наукових фахових виданнях з політології, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Послідовність виконання сформульованих завдань дисертаційної роботи зумовила її структуру. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та десяти додатків. Повний обсяг дисертації становить 195 сторінок, список використаних джерел складає 343 найменування (28 с.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет дослідження, мету і завдання; розкрито її методологічну основу; представлено новизну, практичне значення, структуру дисертаційного дослідження.

Перший розділ «Політична традиція як соціальний феномен» присвячений аналізу сучасного стану розробленості поняття “традиція” та “політична традиція”. У сучасній політичній науці відсутня цілісна теорія політичних традицій. Водночас проблема традицій досить добре розроблена в галузі релігієзнавства, культурології і етнографії. Розглядаючи політологічні аспекти цієї проблеми, авторка дослідження скористалася положеннями з етнокультурних праць С.А.Арутюнової, Б.М.Берштейна,

Л.С.Васильєва, В.Б.Власової, В.М.Гохмана, Л.В.Данилової, Б.С.Єрасова, А.І.Першіца, Г.Ф.Салтикова та інших вчених.

Філософсько-соціологічний аспект традицій, їх роль як головної передумови спадкоємності в культурному процесі висвітлено у працях І.С.Касавіна, В.Л.Левченко, Е.С.Маркаряна, О.А.Осипової, В.Д.Плахова, П.Фейерабенда, В.Черняка. Традиції як засіб накопичення, збереження та передачі соціального досвіду людей трактуються Н.В.Дяченко, Ю.А.Левадою, В.А.Щегорцовим та іншими. Питанням взаємозв'язку традиції з іншими елементами політичної культури присвячені роботи польських політологів – М.Бараньського, А.Боднара, М.Карвата, В.Милановського, Е.Шацького; шляхи формування політичних традицій на матеріалі історії Франції аналізуються Р.Юаром.

Узагальнивши всі ці підходи, дисертантка дійшла висновку, що слід таким чином сформулювати дефініцію традиції: це закріплений, стійко повторюваний елемент громадського життя та специфічний спосіб його фіксації, трансляції та повторення. Таким чином, традиції містять у собі об'єкти соціокультурної спадщини, процеси і засоби їх успадкування. Політичні традиції, як і традиції взагалі, виконують у суспільстві певну роль, що уточнюється через розуміння їх функцій. Крім таких загальних для всіх традицій функцій, як адаптаційна, стабілізаційна, охоронна, регулятивна, нормативна, функція соціальної пам'яті та функція соціалізації, авторкою дослідження розрізняються специфічні функції політичних традицій - легітимізації влади, консолідації різних соціальних спільнот (інтеграційна), закріплення та поширення політичного досвіду.

Політичні традиції мають ряд ознак, серед яких виділяються загальні і специфічні. До останніх належать такі особливості політичних традицій, як їх безпосередній зв'язок з політичними інтересами, здійсненням владних повноважень. Іншими особливостями політичних традицій є їх значний суб'єктивізм, а, відтак, велика вибірковість, багатовекторність, зумовлена складною структурою політичної системи, різноманітністю політичного життя.

Багатоваріантність політичних традицій не суперечить можливості їх класифікації, яка здійснюється з погляду різноманітних підходів. Авторкою дисертації запропонована типологія політичних традицій: за змістом, за соціальними носіями, за масштабами поширення, за функціональною спрямованістю.

Звертаючись до питань генези традицій, дисертантка розрізняє у цьому процесі декілька етапів: період зародження, формування; період активного функціонування, визнання; час занепаду. Формуються політичні традиції двома шляхами: 1) через суспільну практику; 2) через штучне вироблення. Останній шлях найактивніше використовується в переломні періоди історії, в періоди соціального хаосу і безладу, бо саме тоді оживають, реанімуються раніше існуючі традиції.

Обговорюючи проблему відродження традицій, авторка скиляється до позиції, згідно з якою деякі традиції можуть входити до загального фонду культури у своїй латентній або соціально та ідеологічно обмеженій формі, а за певних умов на них зростає попит, вони активізуються, відбувається їх реінтерпретація.

Вельми складною та багатоаспектною є проблема функціонування традицій, їх визнання і активного існування. Це пов'язано з тим, що носіями традицій є учасники політичного процесу, які належать до різних соціальних і політичних прошарків. На думку авторки, існує така закономірність: чим складніше диференційовано суспільство, тим ширшим є спектр традицій, що функціонують у ньому, тобто в такому суспільстві має місце діючий принцип плюралізму традицій.

Множинність і рівнозначність політичних традицій – обов'язковий атрибут цивілізованого суспільства. У періоди криз можуть виявитися та заявити про себе абсолютно протилежні, полярні традиції. Спроби окремих соціальних груп (партій) нав'язати певні традиції та дискредитувати чужі, які не відповідають їх інтересам, привносять у політичний процес конфронтацію, створюють конфліктні ситуації. Попередити зростаючу напругу або уникнути зіткнення можна шляхом захисту та культивування одних традицій і заборонаю (тим чи іншим способом) інших. Але розумнішим і перспективнішим є шлях створення таких умов, коли традиції, зіштовхуючись одна з одною, взаємодіють, втрачають певним чином свою винятковість, взаємодоповнюючи одна одну.

Проблема співвідношення традицій та новацій вирішується, на думку дисертантки, особливим чином. Новаціям і традиціям притаманні протилежні властивості, відтак, на перший погляд, новація заперечує традицію. Але ретельніший аналіз виявляє, що новації і традиції існують у діалектично суперечливих зв'язках та відношеннях і як складові частини культури забезпечують збереження її суттєвих рис, спадкоємність у розвитку й адаптованість до соціокультурних змін. На кожному конкретному етапі розвитку суспільства традиції та новації мають перебувати в оптимальній відповідності одна до одної, в стані взаємоузгодженості. Коли ж ця відповідність порушується, коли роль традицій надмірно зростає, вони перетворюються в гальма, які набувають консервативного характеру. І навпаки, якщо новації переважають над традиціями, суспільство втрачає сталість, що засвідчує визрівання корінних змін у соціальному розвитку.

Вивчивши проблему співвідношення традицій та норм, дисертантка доходить висновку, що не всі чинні норми - неодмінно традиції, як і не всі традиції можна інтерпретувати як соціальні норми. Отже, традиції в нормативній системі суспільства утворюють особливу, специфічну підсистему, переважно пов'язану з так званими природними нормами. Перетворення традиції в соціальну норму є передусім показником її здатності самоузаконюватися. При цьому відбувається

синтез традиційного та нормативного регулювання як суспільства в цілому, так і політичної системи зокрема, що в свою чергу зумовлює доцільний, ефективний, раціональний, легітимний саморозвиток усього соціуму. Кожна епоха завжди користується саме тими традиціями, в яких знаходить можливість для вирішення актуальних власних проблем.

Розглядаючи традицію як феномен політичного процесу, дисертантка приходить до висновку про досить тісний зв'язок між традиціями і самостійним елементом політичної системи – політичною культурою. Це стало підставою для аналізу літератури, присвяченій проблемі політичної культури та її формування.

Феномен політичної культури достатньо висвітлений у літературі. Концептуальне осмислення цього феномена у його зв'язку з усталеністю демократії було започатковане книгою Г. Алмонда та С. Верби «Громадянська культура» (1963). Різноманітні параметри політичної культури уточнюються у працях таких американських учених, як Ш.Ейзенштадт, Л.Пай, У.Розенбаум, С.Уайт, Б.Хозелітц, Е.Шилз та інші. У Росії проблематику політичної культури розробляли Е.А.Баллер, Е.Я.Баталов, Ф.М.Бурлацький, К.С.Гаджиев, А.А.Галкін та інші. Сучасні українські вчені та політики звертаються до питань політичної культури у різних аспектах: як чинника розбудови держави та вдосконалення процесу державотворення (Д.І.Курас, В.С.Лісовий, В.В.Медведчук, Л.П.Нагорна, Ю.І.Римаренко, О.І.Семків, Д.В.Табачник, М.В.Томенко), як передумови формування свідомості особистості та різних верств населення (В.М.Бебик, М.Ф.Головатий, Є.І.Головаха, Н.В.Паніна, В.А.Рєбкало, М.М.Слюсаревський), як фактора відродження української самосвідомості та формування нації (В.Г.Кремень, М.В.Попович, П.М.Сас, В.М.Ткаченко), як умови для політичної творчості (В.С.Пазенок, А.П.Чередниченко). Особливості політичної культури українського народу, його менталітету та традицій розглядалися у творах відомих політичних діячів ХІХ - першої половини ХХ століття: В.Винниченка, М.Грушевського, Д.Донцова, М.Драгоманова, В.Липинського, І.Мазепи, С.Томашівського.

Другий розділ – «Традиції – політична культура – політична система: особливості взаємодії» – присвячено питанню комплексної взаємодії політичних традицій і елементів політичної культури в процесі функціонування політичної системи.

Американські дослідники – Г.Алмонд та С.Верба, Л.Пай, У.Розенбаум – запропонували суб'єктивістський підхід до визначення політичної культури; для європейських політичних шкіл типовіший поведінковий підхід до аналізу цього поняття, а з часом у західній науці здобула визнання інша модель тлумачення – символістська, або інтерпретаційна.

На думку авторки даного дослідження, політична культура не

обмежується тільки суб'єктивною сферою; вона є багатовимірним явищем, котре існує у трьох аспектах – предметному (інституційному), духовному та функціональному – і складає систему історично зумовлених відносно стійких, повторюваних установок, переконань, уявлень, моделей поведінки, які проявляються як в безпосередній діяльності суб'єктів політичного процесу, так і в їх ставленні до цього процесу в цілому, до його елементів, до свого статусу в конкретній політичній системі. Політична культура як цілісна система поєднує в собі такі підсистеми: пізнавальну, нормативно-оціночну, емоційну та функціонально-поведінкову.

Політичні традиції, як підтверджується й узагальнюється даним дослідженням, посідають особливе місце в системі взаємовідносин з політичною культурою, вони виступають самостійним, незалежним сегментом, який визначає здебільшого той чи інший тип останньої. Водночас традиційний аспект присутній у кожній з підсистем, бо кожна з них взаємодіє з традиціями у політичному процесі.

Аналізуючи відносини між пізнавальною підсистемою та політичними традиціями було використано порівняльний метод, внаслідок чого розглядаються умови, типові для демократичного і тоталітарного суспільств. Так, тоталітаризм, наприклад, практикує вибіркове оприлюднення інформації про політичне життя суспільства, а тому знання характеризуються тенденційністю, бо пов'язані з панівною ідеологією та обслуговують останню. У таких умовах сам відбір, акцентування і стиль оцінювання будь-якої політичної інформації перетворюється у традицію, оскільки спрацьовує ідеологічний стереотип оцінки будь-якого явища або як сприятливого, або як ворожого. Найякший у демократичному суспільстві політичний плюралізм уможливує таку логіку політичного життя, коли створюються умови рівного співіснування різних позицій, поглядів, оцінок. Між традиціями та елементами пізнавальної підсистеми політичної культури існує взаємозалежність: традиції обмежують коло знань, а тим часом знання і переконання виступають як форми збереження традицій та своєрідної фільтрації, що визначає їх необхідність, важливість, значення.

Нормативно-оціночна підсистема політичної культури охоплює аксіологічні судження, політичні міфи, політичні цінності і ціннісні орієнтації, їх системні зв'язки з традиціями виявляються так само подвійно. Між політичними міфами та політичними традиціями, наприклад, існує багато спільного: їх поєднує інтегруюча функція, процес міфотворчості є аналогічним до процесу штучного продукування традиції, вони тісно пов'язані з ідеологією. Але вони мають відмінності: якщо міф – це «ідеологічний прапор», є втіленням певної ідеї, то традиція властива не тільки думкам, ідеям, тобто продуктам свідомості, але й діяльності, її формам, методам, спонукальним мотивам. Тому на практиці спроби відродження традиції передусім виявляються як

міфотворчість, коли минуле сприймається як підстава для сучасності (наприклад, спроби відродження інституту гетьманства в Україні).

Емоційна підсистема політичної культури також тісно пов'язана з політичними традиціями, детермінує атмосферу розвитку та життя останніх. Емоції створюють певний фон для функціонування традицій, посилюють їх або, навпаки, послаблюють ступінь їх сприйняття, визнання та укорінення в буття нації на певному етапі. Так, наприклад, самовідданий патріотизм, абсолютизація статусу окремої держави підтримують месіанську традицію. Традиції, у свою чергу, провокують певні емоції, настрої, почуття, перетворюючи їх на стереотипи свідомості.

Що стосується аналізу механізму кореляції функціонально-поведінкової підсистеми політичної культури з політичними традиціями, то він розглядається у даному дослідженні тільки в окремих аспектах. Хоч традиції і не відіграють визначальної ролі в поведінковій стороні політичної культури, однак вони, як підтверджується дисертаційним аналізом, впливають на можливість і співвідношення легітимних та несанкціонованих владою дій, на характер їх прояву, їх реальну значущість. Прикладом масової політичної поведінки є участь населення в референдумах: вони, як форма прямої демократії, є своєрідним відзеркаленням політичної культури.

Предметом дослідження третього розділу – «Традиції в процесі конституювання політичної системи сучасної України» – є місце і значення політичних традицій у розбудові нації й державотворенні.

За версією Л.П.Нагорної, політична культура в Україні формувалася на ґрунті самобутнього устрою народного життя, під впливом двох вирішальних чинників – індивідуалістичних рис, прикметних для української ментальності, та багатовікової бездержавності і національної роз'єднаності. На стан політичної культури в Україні істотно впливав ще один чинник – денационалізація провідної верстви, внаслідок чого носієм національних традицій в Україні є низи та представники еліти, котрі, прагнучи зберегти національну самоідентичність, здебільшого дотримувалися народницької орієнтації. Підкреслюючи вплив січового козацтва на традицію демократизму, властиву українській політичній культурі, Л.П.Нагорна водночас застерігає проти надмірної ідеалізації козацького устрою; демократична традиція в політичній культурі українства підтримувалася й системою управління, що існувала у великих містах. Особливість конституювання політичної системи сучасної України пов'язана з історичною роз'єднаністю українського етносу, чим зумовлено істотну різницю у світосприйнятті та ціннісних орієнтаціях населення умовного Сходу і умовного Заходу України.

У своєму обґрунтуванні специфіки історико-політичного розвитку українського народу дехто з авторів спирається на історію української політичної

думки. Відомий український історик кінця XIX ст. В. Антонович вважав, що український народ відрізняється як від великоруського, так і від польського народів своєю провідною ідеєю. Якщо у великоруського народу провідною ідеєю завжди був абсолютизм, у польського – аристократизм, то українському народові притаманний широкий демократизм. Традиція демократизму складалася, починаючи з Київської Русі, продовжилася в часи козаччини, Запорозької Січі.

Але звертання до певних історичних фактів, підкреслено в дисертації, завжди зумовлено певною ідеологічною установкою, що призводить до селекції історичних фактів. На підтвердження цієї тези використовуються ідеї, взяті з політичної філософії видатних діячів української культури – В'ячеслава Липинського та Дмитра Донцова. Перший з них вважав, що традиційною формою державного правління в Україні є гетьманство; персоніфікація української національної ідеї відбувається «в особі одного і єдиного для цілої нації Голови національної держави». Дмитро Донцов, як і В'ячеслав Липинський, не абсолютизував здатність демократичної інтелігенції бути виразником істинного традиційного духу нації. На його погляд, «провідною кастою» державного правління в Україні може стати тільки група найкращих людей, яка була старанно селекціонована, дисциплінована, перевірена часом. Українська нація сформувалася, на думку Дмитра Донцова, у протистоянні Сходові (Москові), на засадах західної культури.

Носієм українських політичних (громадських) ідей, за Михайлом Драгомановим, є український народ. Основними ж рисами української політичної культури вчений вважав любов до волі, прагнення самостійності та самоврядування у власній країні, сформульовані ще в часи козацтва, яке у своєму протистоянні і полякам, і московитам заклало підвалини національної самосвідомості українського народу.

На підставі системного аналізу в дисертації аргументується думка, що дуже складно говорити про єдину демократичну традицію в політичному житті сучасної України в цілому. Розглядаючи процес державотворення, його характер та особливості, не слід ігнорувати «російський чинник»: треба враховувати вплив Росії на формування української ідентичності, спільний культурно-історичний досвід двох народів, історію їх стосунків. А щоб визначити політичну психологію російського народу, його політичну культуру, є потреба звернутися до доробку М.Бердяєва. Внаслідок цього постає теоретичний висновок, що тривале перебування українського народу у складі Російської, а згодом комуністичної імперії призвело до насадження йому етатистських та егалітарних традицій.

Вивчивши думку деяких авторів, згідно з якою сучасна Західна Україна спроможна підкорити політичні традиції потребам українського державотворення та конституювання політичної системи, дисертантка звертає увагу на перешкоду цьому процесові. Хоч Західна Україна і зберегла

певні традиції демократичного устрою, але їх поширенню перешкоджує недовіра між західним і східним регіонами, яка має історичні корені, як підкреслював ще Б.Цимбалістий, і підтверджена сучасними соціологічними опитуваннями. Населення України диференційоване не стільки за соціально-економічними і політико-правовими, скільки за національно-політичними орієнтаціями. Отже, в межах України існують дві політичні субкультури.

Загрози «один етнос, дві нації» дехто з політологів протиставляє концепцію побудови держави не за етнічною, а за національно-громадянською ознакою. У демократичному суспільстві, на думку В. Медведчука, повинна бути одна об'єднуюча ідея загальнонаціонального характеру. В Україні цю функцію повинна виконати сучасна українська національна ідея, яка б ґрунтувалася не тільки на етнічній приналежності, а збігалася б із громадянською свідомістю, соціально-політичною позицією переважної більшості населення. Зміст цієї ідеї складає традиційна українська ідея, позбавлена національно-шовіністичного трактування і збагачена демократичними та універсальними гуманістичними принципами. Внесення сучасної української національної ідеї у процес конституювання політичної системи України уявляється таким чином: традиційна українська ідея (збагачена демократичними й загальногуманними принципами) набуває статусу державної ідеології, на основі якої розробляється державна політика, однією з основних цілей якої є формування громадянського суспільства.

З метою вивчення процесу розробки державницької ідеології та конституювання політичної системи сучасної України дисертантка звертається до аналізу історії політичних партій і рухів, які організаційно формувалися всередині ХІХ століття. У той час спектр уявлень про політологічний прогноз майбутнього розвитку України був різноманітним: від автономно-федеративного устрою (М.Грушевський, М.Драгоманов, «Таємне братство тарасівців») до політичної самостійності (УНДП, РУРП, УСДП). На зламі ХІХ-ХХ ст. громадсько-політичне життя України поповнюють ліберально-демократичні та соціалістичні рухи, які не були схильні до радикальних політичних рішень. Але суперечки та ідейна боротьба між представниками різних напрямків українського національно-демократичного руху знижували його дієздатність, що проявилось після занепаду Російської імперії.

У висновках ідеться про вивчення політики як науки і мистецтва управління, яка обґрунтовує тезу, що політичний процес за всіх властивих йому випадковостей, багатоваріантності і альтернативності ситуацій, які виникають, підпорядковується внутрішнім законам, які не можуть бути повною мірою безпосередньо виведені з економіки або психології. Дослідження у галузі політичної науки допомагають глибше зрозуміти закономірності цього процесу, особливості політичної свідомості та

поведінки класів, націй, народів. Подібно до того, як культура визначає і пропонує ті чи інші форми і правила поведінки в різних сферах життя, політичні традиції визначають і пропонують норми поведінки і правила гри в політичній сфері, являють собою одну з форм закріплення і ретрансляції від покоління до покоління цих правил гри.

Будучи одним із механізмів соціальної пам'яті, традиції органічно входять у всі сфери людської життєдіяльності, в тому числі й у політичну. Як найбільш усталені та повторювані елементи політичного життя, що здатні до їх трансляції, політичні традиції мають специфічні, характерні тільки для них властивості: безпосередній зв'язок з процесом реалізації політичних інтересів та механізмом здійснення влади; великий суб'єктивізм і, відповідно, досить значна вибірковість, багатоваріантність.

Політичні традиції активно взаємодіють з структурними елементами політичної культури суспільства у процесі функціонування політичної системи. Політичні традиції посідають особливе місце в цій системі взаємовідносин. Виступаючи самостійним, незалежним елементом, вони переважно визначають той чи інший тип політичної культури.

При аналізі політичного процесу проглядаються специфічні особливості політичних традицій, їх взаємозв'язок з реалізацією політичних інтересів, з механізмом здійснення влади, з конституюванням усєї політичної системи. Носіями політичних традицій є суб'єкти політичного життя – окремі особи, соціальні спільноти, політичні організації, етнічні групи. При цьому розшарування традицій з точки зору її носіїв аналогічне до диференціації суспільства за соціальними та політичними критеріями.

У саморозвитку традиції послідовно проходять ряд стадій (зародження, піднесення, період занепаду), виконуючи у політичному житті суспільства певні функції (інформаційна, стабілізуюча, регулятивна, адаптаційна, нормативна, функція легітимізації, а також, охоронна).

Закономірним явищем політичної системи демократичного суспільства є плюралізм традицій. Традиції взаємодіють одна з одною і ці варіанти взаємодії можуть бути різними: від мирного співіснування до відкритого конфлікту. Пошуки шляхів розв'язання подібних конфліктів – важливе завдання суб'єктів політичної системи сучасної України.

Історично склалося так, що культурний і політичний розвиток України здійснювався під впливом двох цивілізацій – західної та східної. Цей вплив закріпився в історичних традиціях українського народу, звернення до яких не може бути аргументом на користь вибору стратегії державного будівництва, вибору форми державного правління. Як наслідок цього культурний простір сучасної України характеризується наявністю протилежних субкультур, що й зумовило наявність різних політичних

традицій, моделей політичної поведінки і політичної орієнтації (етатистські, патерналістські, демократичні).

Протилежність двох політичних субкультур найбільше дається взнаки в політичних менталітетах представників Західної і Південно-Східної України. Західна Україна не має достатнього ідеологічного та психологічного багажу для того, щоб стати лідером усієї України; роз'єднаність, що історично склалася між Східною і Західною Україною, ускладнює процес соціокультурної трансформації українського суспільства.

Головним завданням сьогодення стає консолідація нації, формування її як політичної спільноти. Пошук ідентичності – дуже складний процес. Суспільству, яке ще лише формується треба визначитися, яку лінію поведінки обрати, які традиції використати, до чого приєднатись. Проекти майбутніх перетворень повинні враховувати детермінуючий вплив політичних традицій на політичний процес, що є запорукою ефективності і наступності функціонування політичної системи сучасної України.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Кальцева С.І. Политическая традиция как социальный феномен // Нова парадигма. Гуманітарний журнал молодих вчених Запорізького регіону. Вип.1. – Запоріжжя, 1996. – С.27-30.
2. Кальцева С.І. До питання про структуру політичної культури і місце традицій // Нова парадигма. Альманах наукових праць. Випуск 15. – Запоріжжя, 2000. – С. 113-123.
3. Кальцева С.І. Традиції в системі політичної культури // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Випуск 9. – Одеса: Юридична література, 2000. – С.217-222.
4. Кальцева С.І. Традиції в процесі державотворення (історико-теоретичний аспект)//Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Випуск 16. – Одеса: Юридична література, 2003. – С.587-594.
5. Кальцева С.І. Проблеми співвідношення традицій і новації у процесі політичного реформування //Нова парадигма. Альманах наукових праць. Випуск 31. – Запоріжжя, 2003.-С.24-30.
6. Кальцева С.І. Политическая культура в системе управления социальными процессами // Актуальні проблеми розвитку суспільної думки і практики управління. Збірник наукових праць. Випуск 3. – Запоріжжя: РВП «Видавець», 1997. – С. 182-189.
7. Кальцева С.І., Мірошніченко Г.О. Традиційний аспект проблеми державотворення з поглядів В.Липинського і Д.Донцова // Актуальні проблеми розвитку суспільної думки і практики управління. Збірник

- наукових праць. Випуск 5. Частина 1. – Запоріжжя: РВП «Видавець», 1999. – С. 89-94.
8. Кальцева С.І., Мірошніченко Г.О. До питання формування політичної еліти України // Українська еліта та її роль в державотворенні. Збірник наукових праць. № 2. – Київ, 2000. – С.40-44.
 9. Кальцева С.І. Традиции политической культуры украинского народа // Политика и власть. Республиканская научно-практическая конференция, 20-21 апреля 1993 г. Тезисы докладов и сообщений. Часть II. – Запорожье, 1993. – С. 15-16.
 10. Кальцева С.І. Политические традиции в структуре менталитета: актуальные проблемы современности // Менталітет та суперечності сучасного українського суспільства: політологічні, соціологічні, культурологічні аспекти. Загальноукраїнська науково-практична конференція. Тези доповідей та виступів. Частина I. – Запоріжжя, 1994. – С. 32-33.

АНОТАЦІЯ

Кальцева С.І. Системний аналіз традицій у політичному процесі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Одеська національна юридична академія. Одеса, 2004.

Дисертацією є комплексне історико-теоретичне дослідження проблеми місця та ролі традицій у процесі конституювання політичної системи суспільства. Традиція визначається як закріплений повторюваний елемент громадського життя, що виконує функції фіксації, трансляції й відтворення окремих її сторін. Специфічна особливість політичних традицій виявляється в їх безпосередньому зв'язку з реалізацією політичних інтересів, з механізмом здійснення політичної влади. У дисертації запропонована класифікація політичних традицій.

Аналізу підлягає взаємозв'язок традицій з підсистемами політичної культури: пізнавальною, поведінковою, емоційною, нормативно-оціночною. Традиції виконують інтегративну функцію.

Досліджено аспект функціонування традицій в процесі конституювання політичної системи сучасної України. Специфіка національно-державного будівництва України визначається наявністю і взаємодією двох основних політичних субкультур.

Ключові слова: політична традиція, політичний процес, політична система, політична культура, політична субкультура, політична трансформація, конституювання політичної системи.

АННОТАЦИЯ

Кальцева С.И. Системный анализ традиций в политическом процессе. – Рукопись.

Диссертация на получение ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия. Одесса, 2004.

Диссертация является целостным, комплексным историко-теоретическим исследованием проблемы места и роли традиций в процессе конституирования политической системы общества. Основываясь на анализе различных подходов, традиция определяется как закрепленный в массовом сознании устойчиво повторяющийся элемент общественной жизни, выполняющий функции фиксации, трансляции и воспроизводства отдельных ее сторон. В качестве специфической особенности политических традиций устанавливается их непосредственная связь с реализацией политических интересов, механизмом осуществления политической власти. Специфическими функциями политических традиций являются: легитимизация власти, консолидация различных социальных общностей (интегративная), закрепление и расширение социального опыта. Предложенная классификация политических традиций зиждется на следующих основаниях: содержание (политические ценности, политические интересы, политические идеи, виды и способы политической деятельности, политические роли, формы политической организации, штампы политического языка и политическая символика), социальный носитель (индивидуальные, групповые, государственные, массовые, элитные, национальные), масштаб распространения (общие, региональные, локальные), функциональная направленность (позитивные, нейтральные, негативные).

Рассматривая вопрос генезиса традиций, диссертант предлагает выделить несколько этапов: период зарождения, формирования; период активного функционирования, признания; период упадка, который может проявляться двояко: либо модификация в соответствии с новыми потребностями, либо “естественная смерть” традиций. В диссертации обозначены основные способы формирования политических традиций: естественное возникновение, обусловленное политическими интересами и прошедшее через субъективацию (осмысление) и объективацию (закрепление); искусственное производство или возрождение традиций, так называемый субъективный способ формирования.

В диссертации обосновывается плюрализм традиций как естественное состояние цивилизованного общества. Рассматриваются различные варианты их взаимодействия: от конфликтного до мирного сосуществования и взаимодополнения. В работе содержатся практические

рекомендации по возможности предотвращения культивирования одних традиций и подавления других.

Политические традиции выступают как самостоятельный, независимый элемент, при этом они занимают особое место в системе взаимодействия с политической культурой. Политическая культура раскрывается через описание таких ее подсистем как познавательная, поведенческая, эмоциональная, нормативно-оценочная. На уровне познавательной системы традиции взаимодействуют с политическими знаниями и убеждениями таким образом, что традиции ограничивают круг знаний, а знания и убеждения, в свою очередь, выступают в форме сохранения традиций. Нормативно-оценочная подсистема охватывает собой оценочные суждения, политические мифы, политические ценности и ценностные ориентации; традиции взаимодействуют со всеми этими элементами. Эмоции создают определенный фон для функционирования традиций, усиливая или ослабляя степень воздействия последних. Традиции, в свою очередь, поддерживают определенные эмоции, способствуя их превращению в стереотипы сознания. Хотя традиции и не играют значительной роли в поведенческом аспекте политической культуры, но они влияют, например, на соотношение легитимных и несанкционированных властью действий, на характер их проявления.

Исследован аспект функционирования традиций в процессе конституирования политической системы современной Украины, включенность традиционной сферы в контекст политической трансформации украинского общества, как это представлено в трактовке ведущих политологов и политиков. Экскурс в историю политической мысли Украины показывает, что обращение к традициям политической жизни украинского народа использовалось зачастую для обоснования противоположных концепций национально-государственного строительства. Одним из возможных объяснений данного факта является то, что, начиная с распада Киевской Руси, политическая традиция украинского этноса определялась наличием двух полюсов тяготения: западного и восточного. Учет исторически сформировавшихся двух основных политических субкультур должен определять специфику национально-государственного строительства Украины. В современной Украине процесс конституирования политической системы должен обуславливаться объединительной идеей общенационального характера, которая основывается на симбиозе украинской национальной идеи и универсальных гуманистических принципах.

Ключевые слова: политическая традиция, политический процесс, политическая система, политическая культура, политическая субкультура, политическая трансформация, конституирование политической системы.

SUMMARY

Kalceva S.I. Systems analysis of the traditions of a political process. –Manuscript.

Dissertation for getting Degree of the Candidate of Political Science under the specialization code 23.00.02 – political institutions and processes. – Odessa National Law Academy. Odessa, 2004.

The dissertation contains the complete complex, historical-theoretical research of a problem of a place and role of traditions in the process of institutionalisation of political system in a society. A tradition is defined as fixed, repeatable element of public life, which serves the functions of the fixation, translation and reflection of its separate sides. A specific feature of political traditions is their direct connection with the realization of political interests, with the mechanism of realization of political authority. In this work, there offered the classification of political traditions.

In this work it is analysed the interrelation of traditions with subsystems of a political culture: cognitive, behavioural, emotional, normative-estimated. The traditions execute integrative function.

There was investigated the aspect of functioning of traditions in the process of the institutionalisation of the political system of contemporary Ukraine. The specificity of national-state construction of Ukraine is determined through presence of two basic political subcultures.

Key words: political tradition, political process, political system, political culture, political subculture, political transformation, institutionalisation of the political system.